

Cent anys de boleros

En el centenari del seu naixement, la música romàntica per excel·lència s'ha convertit per a les noves generacions en un curiós objecte de culte de reminiscències *kitsch*.

Després d'haver esgotat als seus primers films el filó comercial de la "movida" madrilenya, Pedro Almodóvar fou un dels primers a deixar-se captivar per les passions inconfessables i els sentiments sublims dels antics boleros dels cinquanta i per les agitades biografies dels seus principals intèrprets. Des del seu film de monges *Entre tinieblas* fins a *Tacones lejanos*, on narra la tràgica història d'una cantant en decadència d'aquest gènere musical, el director de la Manxa ha emprat de manera recurrent els boleros com a suport melodramàtic eficaç de les seues bandes sonores.

Als Estats Units els boleros, però també d'altres ritmes tropicals anteriors a la salsa com el xa-xa-xa i el mambo, van començar a ser coneguts més enllà de l'àmbit de la comunitat hispana gràcies a l'èxit de vendes del llibre *Els reis del mambo canten cançons d'amor*, de l'escriptor d'origen cubà Oscar Hijuelos. La novel·la, guanyadora del Premi Pulitzer l'any 1990, és una excel·lent crònica sentimental sobre la vida dels emigrants llatins a Nova York durant la dècada dels quaranta i cinquanta i un homenatge als músics i les romàntiques melodies de l'època. La banda sonora de l'adaptació cinematogràfica del llibre recull, a més dels mambos de Tito Puente i Mario Bauza, alguns boleros cubans dels anys trenta ("Perfidia", "Quiéreme mucho") interpretats per la cantant pop Linda Ronstadt. L'actor Antonio Banderas, protagonista del film al costat d'Armand Assante, va interpretar amb menys fortuna "La bella Ma-

La recuperació del bolero és un fet. Tanmateix, l'interès del públic actual per les turmentades cançons romàntiques està condicionat per un cert distanciament irònic que demostra una nova sensibilitat.

ARXIU

ria", un bolero escrit pel productor de la banda sonora Robert Kraft.

Aquest clima de recuperació nostàlgica del patrimoni musical de la colònia llatinoamericana als Estats Units durant la postguerra fou aprofitat també per l'antiga vocalista de la companyia Miami Sound Machine, la cantant d'origen cubà Gloria Estefan i el seu marit, el productor Emili Estefan Jr., per a llançar al mercat *Mi tierra*, una ambiciosa producció on el matrimoni Estefan recrea amb intel·ligència i sensibilitat l'estil i les composicions de les grans orquestres del Carib dels quaranta. A més de la consagració definitiva de Gloria Estefan com la principal cantant nord-americana d'origen hispà, *Mi tierra* ha aconseguit convertir-se en el disc cantat en espanyol més venut internacionalment. Dels dotze temes que componen el disc, cinc són boleros amb una perceptible influència de l'antiga tradició bolerista cubana.

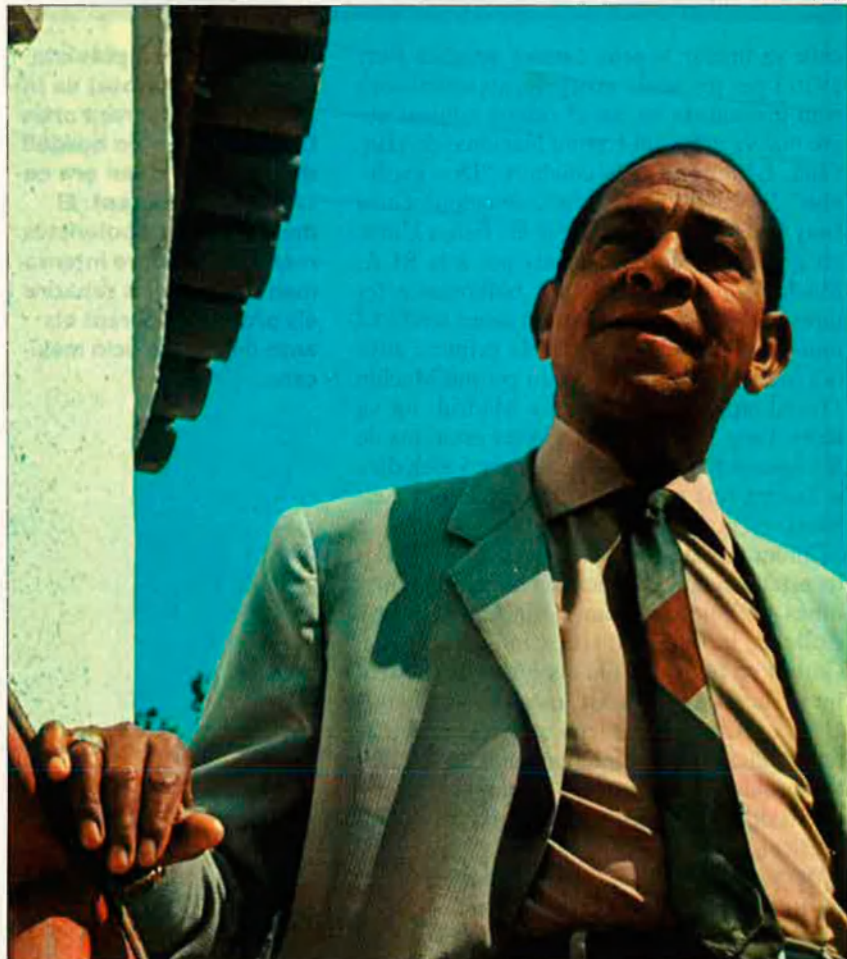
Uns orígens discutits. Els musicòlegs no semblen posar-se totalment d'acord sobre les primitives arrels del bolero. Per a certs especialistes es tracta de la fusió de la cançó lírica italiana i l'havanera o dansa cubana, per a d'altres és el resultat de l'evolució a terres americanes dels boleros mallorquins i espanyols, encara que les diferències rítmiques són molt contrastades. En tot cas sembla evident que és un producte del sincretisme musical entre els ritmes afrocubans i les cançons populars del mediterrani, conegudes al Nou Continent des dels primers temps de l'època colonial. Sí que semblen més clars, però, la data i lloc de naixement d'aquest ritme tropical. Tots els crítics situen el naixement del bolero a finals del segle passat, a la regió oriental de Cuba i, més concretament, a la ciutat de Santiago. El bolero més antic amb lletra i partitura coneguda és "Tristezas" de

Gloria Estefan. El seu darrer disc, *Mi tierra*, que té cinc boleros, ha aconseguit de ser l'elapé cantat en espanyol més venut internacionalment.

José Sánchez, un compositor i lletrista reivindicat durant els anys setanta com a precursor de la Nova Trova Cubana. L'emigració a principis de segle dels principals boleristes de Santiago (Sindo Garay, Rosendo Ruiz, Manuel Corona, Alberto Villalón) cap a l'Havana i les seues eixides a les illes properes de Santo Domingo i Puerto Rico van contribuir a difondre ràpidament el nou ritme per tot el Carib. Originaris també de la regió oriental cubana, el Trío Matamoros fou un dels primers a actuar per tot Amèrica i Europa des de la dècada dels vint fins a la seua dissolució l'any 1960. Aquest grup va contribuir a la popularització del *montuno*, un nou ritme resultant de la fusió del bolero amb el tradicional *son* cubà de ritme més ràpid. Els músics cubans més destacats (Gonzalo Roig, Ernesto Fernández, més conegut com "Bola de Nieve") no sols van compondre boleros sinó que també tenien en el seu repertori composicions merengues, *porros*, *merecumbes*, *guajiras*, mambos i d'altres ritmes ballables.

Una de les grans figures cubanes de la cançó romàntica fou, sens dubte, Antonio Machín. Fill de pare català i mare negra, Ma-

ARXIU

Antonio Machín. L'èxit del bolerista cubà conquerí Europa i Nord-amèrica, on gravà més de 50 cançons per a la RCA.

chín va iniciar la seua carrera artística l'any 1926 i per les seues excepcionals condicions com a vocalista va ser el primer cantant negre que va actuar al Casino Nacional de l'Havana. L'interpret dels cèlebres "Dos gardenias" i "Angelitos Negros", abandonà Cuba l'any 1934 per a traslladar-se als Estats Units, on gravà més de 50 cançons per a la RCA. Machín fou un dels primers boleristes a fer gires per Europa. L'èxit de les seues tendres i innocents melodies durant els primers anys del franquisme va ser decisiu perquè Machín s'instal·lara definitivament a Madrid, on va morir l'any 1977 després d'haver estat una de les figures fonamentals de la cançó melòdica a Europa fins a finals de la dècada dels seixanta.

Durant més de cinquanta anys, Olga Guillot ha estat una de les principals intèrprets femenines de boleros. Com Celia Cruz, Bobby Collazo, la Lupe i d'altres músics cubans, Guillot va fugir de l'illa als inicis de la revolució de Castro i es va instal·lar als Estats Units, on va continuar amb èxit la seua activitat artística. La més internacional de les cantants romàntiques cubanes ha enregistrat més de 50 discos i ha participat en 16 pel·lícules musicals.

Menys sort, però, va tenir Guadalupe Victoria Raymond, coneguda artísticament com La Lupe. En emigrar als Estats Units després de la revolució, la Lupe es va convertir, gràcies a la seua excèntrica sensualitat, en una de les artistes caribenyes més conegudes, amb 25

El compositor i pianista Agustín Lara (foto) va iniciar la seua carrera artística tocant en un bordell de Veracruz quan era encara un adolescent. El més genial dels boleristes mexicans va viure intensament la vida dels cabarets i els prostíbuls durant els anys de la revolució mexicana.

discos d'or i contínues aparicions a la televisió nord-americana. Però la seua afecció a l'alcohol, les drogues i els rites religiosos antillans de la *santería* van contribuir a arruinar la seua pròspera situació dins del panorama musical llatí. Va morir paralítica i en la misèria l'any 1992.

Una vida igualment intensa fou la del compositor i cantant Daniel Santos. La principal figura del bolero a Puerto Rico era un home prolífic en tots els aspectes: gravà 308 discos de llarga durada, va compondre més de 400 cançons, es va casar dotze vegades i per culpa del seu caràcter violent va passar més d'una nit a les presons de Cuba, Equador, República Dominicana i Nicaragua. Com La Lupe, també va morir pobre, alcohòlic i paralític als Estats Units.

L'aportació mexicana. La proximitat geogràfica de la península de Yucatán i Cuba va afavorir la difusió del bolero en terres mexicanes des de principis de segle. La ciutat de Veracruz fou el principal punt d'irradiació d'aquest ritme d'origen tropical que fou ràpidament adaptat a la tràgica i visceral concepció amorosa de la cultura masclista mexicana.

Després que les tropes de Pancho Villa el van rebutjar com a soldat a causa de la seua feblesa física, el compositor i pianista Agustín Lara va iniciar la seua carrera artística tocant en un bordell de Veracruz quan era encara un adolescent. El més genial dels boleristes mexicans va viure intensament la vida dels cabarets i els prostíbuls durant els anys de la revolució mexicana. "Aventurera", "Cortesana", "Pecadora", "Coqueta", "Vendedora de amor" o "Carne de Cabaret" són els títols d'algunes de les seues composicions que demostren la seua estreta relació amb prostitutes i artistes de cabaret. En una nit de borratxera, una amant li va tallar la cara i aquella ferida mal cicatritzada restaria per sempre com l'empremta del seu passat turbulent. L'any 1930 abandonà els cabarets per a treballar a la ràdio, on tingué l'oportunitat de donar a conèixer els seus boleros d'ensucrades melodies i lirisme grandiloqüent. Al costat del jove cantant romàntic Pedro Vargas va iniciar diverses gires per tot Llatinoamèrica, on ràpidament es va consagrar com el principal autor de cançó romàntica. L'extensa obra musical de Lara inclou també tangos, passodobles, *chotis*, *rancheras* i composicions de marcat accent espanyolista com "Granada", "Sevilla", "Murcia", "Toledo", "Valencia" o "Madrid" que foren molt criticades pels sectors nacionalistes mexicans. Per aquesta desmesurada demostració d'hispanofília, l'any 1965 el general Franco va convidar oficialment el compositor a conèixer les terres que

tan admirablement l'havien inspirat. Sembla, però, que la dissipada vida sentimental de Lara durant la seua visita fou molt criticada per les forces vives del franquisme. Malgrat el seu escàs atractiu, Lara va mantenir romanços amb dones tan carismàtiques com l'actriu María Félix, amb la qual es casà l'any 1945. Fins a la seua mort, l'any 1970, va compondre més de quatre-centes cançons, de les quals la meitat eren boleros. El popular cantant Pedro Vargas, el seu intèrpret preferit, ha estat considerat durant quasi cinquanta anys el rei indiscutible de la cançó romàntica mexicana gràcies a les versions del temes d'Agustín Lara.

Des de finals de la dècada dels quaranta, els cantants *mariachis* més destacats (Pedro Infante, Vicente Fernández, Javier Solís) intenten la fusió musical entre el bolero sentimental i la sorollosa cançó *ranchera*. La immensa popularitat del cinema musical azteca i els seus punyents melodrames a tota l'Amèrica hispana van contribuir de forma notable a imposar els boleros que parlaven de traïcions, infidelitat, terribles venjances i actes criminals. Algunes temperamentals veus femenines com Tona la Negra, Chavela Vargas o María Elena Sandoval, coneguda com *Miss Cataclisme*, també provaren sort en la modalitat del bolero d'inspiració ranxera.

Més prop de la tradició bolerista del Carib, el trio Los Panchos ha estat considerat des de finals de la Segona Guerra Mundial com la principal agrupació d'aquest gènere musical. El trio ha experimentat diversos canvis de components al llarg del seus cinquanta anys d'existència. Sols Chucho Navarro i Alfredo Gil s'hi han mantingut des de la seua primera actuació a Nova York l'any 1944. A més de la seua original combinació de guitarra i veu, Los Panchos van introduir en el món del bolero el nou tipus de guitarra d'acompanyament més aguda coneguda com el *requinto*.

La difusió del bolero a través de la ràdio i les gires de les seues figures consagrades contribueixen a l'aparició de nous compositors i intèrprets per tot Amèrica. Els argentins Leo Marini, Libertad Lamarque i Hugo Romaní, el brasiler Altemar Dutra, el xilè Lucho Gatica, María Dolores Pradera o el català Moncho demostren que el bolero ja no és patrimoni exclusiu de mexicans i cubans. Dins de l'àmbit de la música anglosaxona, Nat King Cole va intèrpretar alguns clàssics del bolerista cubà Osvaldo Farrés.

Els anys de decadència. La consolidació del rock and roll entre les noves generacions i la substitució dels ideals romàntics de l'amor per una concepció més pragmàtica i igualitària de les relacions de parella a final de la dècada dels seixanta van determinar el

Armando Manzanero. Aquest mexicà, que també compon cançons lleugeres per a altres artistes, forma part de la nova generació de boleristes.

decliu d'una música com el bolero que ja no responia als nous interessos i problemes de la societat. Aquest procés, però, va ser menys accentuat a Llatinoamèrica, on el masclisme persisteix encara com a conducta social. Les noves generacions de boleristes estan representades fonamentalment pels mexicans Armando Manzanero i Juan Gabriel, que componen també cançons lleugeres interpretades per artistes com Julio Iglesias, Rocío Durcal o José Luis Rodríguez, *el Puma*.

L'èxit de la versió de Luz Casal del tema d'Agustín Lara "Piensa en mí", dins de la banda sonora de *Tacones Lejanos*, inicià la re-

cuperació de la cançó romàntica i d'alguns dels seus cantants més significatius, com la mexicana Chavela Vargas. Però l'interès del públic actual per les turmentades cançons de Paquita la del Barrio està condicionat per un cert distanciament irònic que demostra una nova sensibilitat, molt allunyada de l'apassionat romanticisme dels quaranta i cinquanta. En tot cas, amb l'espectacular èxit de *Mi tierra* de Gloria Estefan (7 discos de platí i més de 700.000 còpies venudes), la reedició de les velles cançons de Chavela Vargas i La Lupe i la bona acollida del primer disc de Moncho cantat en català, el bolero té assegurada de moment la seua pervivència.

Lluc Soler

Agustín Lara, Pedro Vargas i Tona la Negra alternant amb Los Panchos en 1948. La difusió del bolero per terres mexicanes fou fulgurant.